

Eetikanõuded „Euroopa horisondis“

Juhendmaterjal 9.2.2022 veebiseminari juurde

Koostaja: TÜ eetikakeskus¹ toetudes Euroopa Komisjoni loodud juhenditele ning eksperdi töös osalemise kogemusele

„Euroopa horisont“ on Euroopa Liidu peamine teadusuuringute ja innovatsiooni rahastamisprogramm aastateks 2021-2027 ning seda rakendatakse projektikonkursside kaudu. Projektikonkurssidel osalemine käib läbi Euroopa Komisjoni *Funding & Tenders Portal*-i (<https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/>).

Et tagada usaldust teaduse vastu peab Euroopa Komisjon väga oluliseks eetikanõuete täitmist. **Kõik, kes rahastust taotlevad, peavad järgima kohalikke, riiklikke ja rahvusvahelisi eetikanõudeid ja regulatsioone.**

Euroopa Horisondis on suur vastutus eetikanõuete täitmise eest pandud teadlastele ja uurijatele. Eeldatakse, et rahastuse taotlejad oskavad vastavat eetilist analüüsi teha ning koostatud on ka vastavad juhendid. Samas ei ole see kohustus üksi vaid teadlaste ja uurijate õlgadel, vaid institutsioonid ning riiklik tasand peavad olema loonud struktuurid ja süsteemid, mis võimaldavad ja toetavad eetikanõuete täitmist. Koostööprojektide puhul tuleb arvestada kultuuriliste erinevuste ja õiguslike nõuetega, seda nii Euroopa Liidus kui laiemalt. Need erinevused, näiteks distsipliinide ja kultuuride vahel, ei ole iseenesest teaduskoostöö puhul probleemiks, kui nendega piisavalt ennetavalt ning läbipaistvalt tegeleda.

Kõik uurimistöö tegevused peavad austama (EL 2021/695 artikkel 19):

- proportsionaalsuse printsiipi,
- õigust privaatsusele,
- õigust isikuandmete kaitsesele,
- kõikide isikute õigust füüsilisele ja vaimsele terviklikkusele,
- õigust võrdsele kohtlemisele ja mitte-diskrimineerimisele ja
- tagama keskkonna kaitsmise
- tagama inimeste tervise kõrgetasemelise kaitse.

Taotlemine

Taotluse esitamisel tuleb läbi viia eneseanalüüs, kus taotleja hindab, kas planeeritavas uurimistöös võib esineda järgmisi eetiliselt laetud küsimusi (*Ethics Self-Assessment*):

- inimpäritolu embrüonaalsed tüvirakud ja inimembrüod,
- inimesed,
- inimese rakud või koed,

¹ Eetikakeskuse töögrupp: Kristi Lõuk, Mari-Liisa Parder, Kadri Simm, Margit Sutrop

Eetikanõuded „Euroopa Horisondis“.
Juhendmaterjal.

- isikuandmed,
- loomad,
- EL-i mitte kuuluvad riigid,
- keskkond, tervis ja ohutus,
- tehisintellekt,
- teised eetilised küsimused,
- läbiv aspekt: tulemuste võimalik väärkasutus.

Võrreldes varasemate raamprogrammidega on „Euroopa Horisondis“ eetika eneseanalüüsi tabelisse uue küsimusena lisandunud tehisintellekt (AI). Varasemates raamprogrammides tuli eetiliste küsimuste all analüüsida ka tsiviilrakenduste (*exclusive focus on civil applications*) ja kahetise kasutuse (*dual use*) teemasid. Neid enam „Euroopa Horisondi“ eetika küsimuste eneseanalüüsis ei ole.

Eneseanalüüsi tegemise hõlbustamiseks on Euroopa Komisjon koostanud juhendmaterjali „*EU grants. How to complete your ethics self-assessment*“ (https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/common/guidance/how-to-complete-your-ethics-self-assessment_en.pdf). On väga soovitatav sellega tutvuda ning sellest lähtuvalt taotluses esinevate eetikaküsimuste analüüs teha.

Kuidas teha eetiliste küsimuste eneseanalüüsi?

Taotluse esitamisel tuleb koos teiste materjalidega täita ning esitada eetiliste küsimuste tabel (*Ethics Issues Table*). Kui tabeli mõnda lahtrisse vastati „jah“ (*yes*), **tuleb selgitada, kuidas vastava eetilise küsimusega tegeletakse nii, et eetikanõuete täitmine on tagatud ning mis abinõud kasutusele võetakse, et riske maandada**. Samuti tuleb kirjeldada, kas on vajalik taotleda lube ja kooskõlastusi, ning kui jah, siis mis ajaks neid vastavate institutsioonidelt oodatakse. Oluline on järgida põhimõtet, et uuritavat keskkonda ja/või uuritavateks olevaid inimesi või loomi ei tohi kahjustada. Seejuures tuleb arvestada, et võimalus kahjustamiseks on olemas, aga tuleb ära hinnata nii tuvastatavad kui võimalikud riskid ning neid eetiliste küsimuste eneseanalüüsis käsitleda. Oluline on eneseanalüüsis näidata, et uurijad on läbi mõelnud, kuidas esineda võivaid riske maandada.

Komisjoni poolne soovitus: Eetikaga seonduvatele küsimustele tuleks mõtleva hakata kohe taotlust kirjutama hakates, vastavat uurimistööd planeerides. Väga oluline on mitte jätta nende asjade läbi mõtlemist viimasele minutile, sest siis on raske saada vajalikku nõu või leida, mis nõuded kehtivad vastavale uurimistööle teistes liikmesriikides.

Nõu küsimise puhul tuleks alustada oma institutsioonist, rääkides kolleegide või eetika ekspertidega, olgu tegemist varasemalt edukalt vastavat rahastust taotlenutega, hea teadustava nõustajatega, andmekaitse spetsialistiga, grandikeskusega vmt.

Innovaatiliste lähenemiste ja tegevuste puhul soovitab Euroopa Komisjon kasutada „*ethics by design*“ metodoloogiat. Euroopa Komisjon on tehisintellekti näitele tuginedes loonud õppevideo „*HE ethics training and ethics by design in AI*“ (<https://www.youtube.com/watch?v=QJtGzWmBQBw>) ning juhendmaterjali „*Guidelines on ethics by design/operational use for Artificial Intelligence*“ <https://ec.europa.eu/info/funding->

tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/ethics-by-design-and-ethics-of-use-approaches-for-artificial-intelligence_he_en.pdf.

Euroopa Komisjoni poolt loodud eetiliste küsimuste eneseanalüüsi tegemise juhendmaterjal is käsitletakse igat analüüsitavat alapunkti väga põhjalikult. Näiteks on ära toodud, et kategooria „inimesed“ alla kuuluvad:

bioloogiliste proovide kogumine, isikuandmed, meditsiinilised sekkumised, intervjuud, vaatlused, jälgimine või muuks otstarbeks edastatud teabe teisene kasutamine, nt. muud projektid, ametlikult kogutud teave, sotsiaalmeedia saidid jne.

Samuti selgitatakse, et kategooria „inimesed“ puhul tuleb täpsustada:

- kas tegemist on vabatahtlikega,
- on need vabatahtlikud meditsiinilistes uuringutes,
- on tegemist patsientidega,
- kas tegemist on võimalike haavatavate isikute või gruppidega, laste või noortega,
- inimestega, kes pole võimelised informeeritud nõusolekut andma.

Vastava uuritavate grupi puhul tuleb kirjeldada, kuidas neid uuringusse kutsutakse, mis on valimisse sisse- ja väljaarvamise kriteeriumid, missugused on informeeritud nõusoleku vormid ja protseduurid selle võtmiseks, missugune on juhuleidude poliitika.

Informeeritud nõusoleku protseduuride puhul võib vajalikuks osutada kultuurilise kontekstiga arvestamine. Näiteks kui uuritakse selliseid kultuure, kus oluline on kogukonna vanema nõusolek, siis on lisaks uuritava nõusolekule vajalik võtta ka kogukonna vanema nõusolek. Teatud juhtudel pole kirjaliku nõusoleku võtmine võimalik. Kui piirduakse suulise nõusolekuga, tuleb tagada, et informeerimine toimub ja uuritav mõistab millega ta nõustub.

Haavatavate gruppide puhul tuleb täpsustada, missuguse haavatavusega on tegu, kuidas tagatakse vabatahtlik osalemine ning välditakse lubamatut mõjutamist. Laste ja noorte puhul tuleb täpsustada osalejate vanus, kirjeldada nii lapse nõustumise kui vanema nõusoleku protsessi, põhjendada, miks just alaealiste kaasamine uuritavatena on vajalik. Isikute puhul, kes ise informeeritud nõusolekut anda ei saa, tuleb täpsustada, kuidas leiab aset uuritavate seaduslikelt esindajatelt nõusoleku küsimise protsess ning kuidas selliste uuritavate puhul tagatakse vabatahtlik osalemine ning välditakse lubamatut mõjutamist.

Sellised täiendavad suunavad küsimused on toodud kõikide analüüsitavate eetikaküsimuste kohta: lisaks kategooriale ‘inimesed’ tuleb seda teha ka: 1) inimpäritolu embrüonaalsete tüvirakkude ja inimembrüote puhul, 3) inimese rakkude või kudede puhul, 4) isikuandmete, 5) loomade, 6) EL-i mitte kuuluvate riikide, 7) keskkonna, tervise ja ohutuse, 8) tehisintellekti, 9) teiste eetiliste küsimuste ning 10) läbiva aspekti: tulemuste võimalik väärkasutus puhul.

Meeles tuleb pidada seda, et lisaks uuritavate kaitsele vajavad teatud tüüpi uuringute puhul ka uurijad ja nende kolleegid kaitsemist. Samuti ei esine eetilised küsimused üksnes meditsiiniuuringutes, vaid ka teistes valdkondades (nt tehnikateaduste puhul isesõitvad autod).

Ühe või paljude eetiliste küsimuste esinemine uurimistöös ei tähenda, et seda uurimistööd ei või teha. Paljude eetiliste küsimuste esinemine tähendab seda, et need tuvastatud eetilised küsimused vajavad hoolikat läbianaalüüsimist, uuritavate valiku ja meetodite põhjendatust ning korralikku riskide maandamist.

Uus alaküsimus: tehisintellekt

Tehisintellektiga seotud eetikaküsimuste analüüs taotluses tähendab, et käsitleda tuleb nii neid tegevusi, mis hõlmavad arendust ja kasutuselevõttu kui tehisintellektil põhinevate süsteemide või tehnikate kasutamist. Samuti tuleb näidata nende tehnilist vastupidavust ja ohutust. Tehisintellekti kasutuse või arendusega seotud projektide puhul soovitatakse projekti kaasata eetika ekspert või eetikanõukogu.

Arendatavate ja/või kasutatavate tehisintellekti lahenduste puhul tuleb silmas pidada:

- Inimesi tuleb teavitada, et nad suhtlevad AI-süsteemiga, neid tuleb teavitada selle süsteemi võimetest ja piirangutest, riskidest ja hüvedest, ning eneseanalüüsis tuleb kirjeldada, kuidas seda tehakse,
- Tehisintellekti süsteemi peab olema sisse ehitatud inimeste poolne järelevalve, läbipaistvus ja auditeeritavuse mehhanismid,
- Tehisintellekti süsteem peab olema loodud nii, et vältida sisendandmete ja algoritmide kallutatust. Eneseanalüüsis tuleb selgitada, missuguseid meetodeid kavatsetakse kasutada, et vältida võimalikke eelarvamusi, diskrimineerimist ja häbimärgistamist. Arendusfaasi ajal tuleb kontrollida ega ei esine algoritmi kallutatust. Samuti tuleb vältida arendusfaasis selliseid kõrvalekaldeid, mis võivad muuta süsteemi erinevate lõppkasutajate jaoks ebavõrdset toimivaks. Liidese disain peab olema selline, et tagatud oleks universaalne juurdepääs.
- Vältida tuleb ebaeetilisi rakendusi. Sellisteks näideteks võivad olla nt füüsilise kui ka vaimse puutumatus rikkumine, sõltuvuse tekitamine, sotsiaalsete protsesside ja avalike institutsioonide kahjustamise oht (näiteks desinformatsioonile kaasaitamise kaudu).

Eetikaekspertid võtavad eetikahinnangu tegemisel arvesse hinnangut tehnilisele vastupidavusele. Tehniline vastupidavus viitab tehisintellektisüsteemide ja arenduse tehnilistele aspektidele, sealhulgas rünnakukindlusele ja turvalisusele, üldisele ohutusele, täpsusele, töökindlusele ja reprodutseeritavusele.

See alaküsimus ei ole seaduse tasandil EL-s reguleeritud, küll aga on Euroopa Komisjoni ekspertgrupp välja töötanud palju erinevaid juhendmaterjale: *Ethics guidelines for trustworthy AI*, *Guidelines on ethics by design/operational use for Artificial Intelligence*, *EU White Paper on Artificial Intelligence* (lingid leitavad juhendi järgmisest punktist).

Juhendmaterjalid Euroopa Komisjoni poolt

Lisaks eneseanalüüsi koostamise juhendile on Euroopa Komisjon välja töötanud palju täiendavaid juhendmaterjale erinevate eetiliste küsimuste kohta:

Eetikanõuded „Euroopa Horisondis“.
Juhendmaterjal.

- H2020: Social sciences and humanities
<https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/area/social-sciences-humanities>,
- Research ethics in Ethnography/Anthropology https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/research-ethics-in-ethnography-anthropology_he_en.pdf,
- Guidance note – research on refugees, asylum seekers and migrants
https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/guidance-note-research-on-refugees-asylum-seekers-migrants_he_en.pdf,
- Ethics in Social Science and Humanities https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/ethics-in-social-science-and-humanities_he_en.pdf,
- EU page on tissues and cells https://ec.europa.eu/health/blood_tissues_organ/tissues_en,
- Ethics and data protection https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/ethics-and-data-protection_he_en.pdf,
- Ethics data protection dynamic decision tree <https://ec.europa.eu/assets/rtd/ethics-data-protection-decision-tree/index.html>,
- Guidance on ethics and data protection in research projects https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/ethics-and-data-protection_he_en.pdf,
- International data transfers using model contracts https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/data-transfers-outside-eu/model-contracts-transfer-personal-data-third-countries_en,
- Research on animals https://ec.europa.eu/environment/chemicals/lab_animals/home_en.htm,
- Global code of conduct for research in research-poor settings
https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/global-code-of-conduct-for-research-in-resource-poor-settings_he_en.pdf,
- Consumer safety
https://europa.eu/legislation_summaries/consumers/consumer_safety/132042_en.htm,
- Code of Practice for the Safety of Social Researchers <https://the-sra.org.uk/common/Uploaded%20files/SRA-safety-code-of-practice.pdf>,
- Proposal for an EU Regulation on a European approach for Artificial Intelligence
<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/proposal-regulation-european-approach-artificial-intelligence>,
- Ethics guidelines for trustworthy AI, Independent High Level Expert Group on AI
<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/ethics-guidelines-trustworthy-ai>,
- Guidelines on ethics by design/operational use for Artificial Intelligence
https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/ethics-by-design-and-ethics-of-use-approaches-for-artificial-intelligence_he_en.pdf,
- EU White paper on Artificial Intelligence
https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf,
- Assessment List for Trustworthy Artificial Intelligence (ALTAI) for self-assessment, Independent High-Level Expert Group on AI [5](https://ec.europa.eu/digital-single-</p></div><div data-bbox=)

Eetikanõuded „Euroopa Horisondis“.
Juhendmaterjal.

[market/en/news/assessment-list-trustworthy-artificial-intelligence-altai-self-assessment](https://ec.europa.eu/info/news/market/en/news/assessment-list-trustworthy-artificial-intelligence-altai-self-assessment),

Ethics for Researchers https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/fp7/89888/ethics-for-researchers_en.pdf,

Roles and Functions of Ethics Advisors/Ethics Advisory Boards in EC-funded Projects https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/roles-and-functions-of-ethics-advisory-ethics-advisory-boards-in-ec-funded-projects_he_en.pdf,

Guidance note – Potential misuse of research results https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/guidance-note-potential-misuse-of-research-results_he_en.pdf.

Taotluste eetiline hindamine

Granditaotluse esitatud dokumendid peavad eetikapaneeli hindajatele andma ülevaate sellest, mida kavandatakse ja võimaluse veenduda selles, et uurija saab aru, mida ta teeb, seda ka eetiliste küsimuste puhul. Harva on nii, et taotlust hindav eetikapaneel uurimistöö täielikult keelab või peatab selle tegemise, küll aga võib selleks, et jõua positiivse tulemuseni, vajalikuks osutuda täiendava info ja materjalide esitamine. Selliste olukordade vältimiseks tasub kohe algusest peale taotluse eetilised küsimused läbi mõelda ning selgitada taotluses, kuidas nendega kavatsetakse tegeleda. Ettevalmistuse põhjalikkus või selle puudus paistab taotlusest välja ning mõjutab hindamispaneelide läbimise kiirust.

„Euroopa Horisondis“ on võrreldes varasemate raamprogrammidega leidnud aset üks oluline muudatus. Kuigi kõik teadusliku hindamise positiivselt läbinud taotlused läbivad ka eetika skriiningu (*ethics screening*), siis vaid need taotlused, kus on tegemist tõsiste ja/või keeruliste juhtumitega (*complex and/or serious ethics issues*) suunatakse hindajatele eetikapaneeli taotluse eetiliseks hindamiseks.

Võrreldes varasemate raamprogrammidega „Euroopa Horisondis“ enam kõikide projektide puhul kõikehõlmavat eetiliste küsimuste hindamist ei tehta. „Euroopa Horisondi“ nõuete kohaselt suureneb uurija(te) vastutus – nende kanda ja tagada on, et tegevusi, mis on justkui standardpraktikad, see tähendab tegevused ja protseduurid, mille kohta on olemas selge õiguslik ja/või eetiline raamistik, tuleb käsitleda kohalikul, regionaalsel või riiklikul tasandil, saades vajadusel vastavad load ja kooskõlastused.

Nii tuleb näiteks isikuandmete puhul analüüsida ja taotluses kirjeldada, missuguseid tehnilisi ja organisatsioonilisi meetmeid kasutatakse, et tagada isikuandmete kaitse, selgitada, kuidas kogutav info on uurimistöö jaoks vajalik ning et neid kogutakse vaid taotluse eesmärkide saamiseks, missuguseid anonümiseerimise või pseudonümiseerimise tehnikaid kasutatakse jpm. Samas ei ole vaja enam välja tuua ega kinnitada, et asutuses on andmekaitse spetsialist ning andmehaldusplaan (*data management plan*). See võib olla vajalik vaid teatud projektide puhul ning sedagi ei esitata enam tähtajalise tööülesandena (*deliverable*), vaid üksnes siis, kui küsitakse (*on request*). Eetilise eneseanalüüsi juhendist leiab ka mõningaid selgitusi, nt mis on anonümiseerimise või pseudonümiseerimise erinevus. Samas kõiki nüansse seal välja ei tooda ning vajalik võib olla enda täiendav harimine. Suuresti just selleks on Euroopa Komisjon välja töötanud palju erinevaid juhendeid (vt loetelu eespoolt). Isikuandmete

Eetikanõuded „Euroopa Horisondis“.
Juhendmaterjal.

töötlemise puhul tasuks tutvuda juhenditega „*Ethics and data protection*“ ning „*Ethics data protection dynamic decision tree*“.

Ainus nõue, mis võib komisjoni poolt tulla eetikaskriiningu läbinud projekti kohta on, et kaasata eetikanõustaja (*ethics advisor*) või kui projekt algab, luua projekti eetikanõukogu (*ethics board*) (vähemalt kolm eksperti). Valik projekti välise eksperdi või eetikanõukogu vahel sõltub granti suurusest ning projektiga kaasnevate eetikaküsimuste iseloomust. Lühidalt on nõustaja või nõukoguga seonduvat käsitletud ka eneseanalüüsi koostamise juhendis (nt asutuse väline, sõltumatu, vaba huvide konfliktist). Samuti on Euroopa Komisjon välja töötanud juhendmaterjali (link ülal loetelus) „*Guidelines on Roles and Functions of Ethics Advisors/Ethics Advisory Boards in EC-funded projects*“ https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/roles-and-functions-of-ethics-advisory-ethics-advisory-boards-in-ec-funded-projects_he_en.pdf.

Nagu öeldud, vaid **tõsised ja/või keerulised juhtumid** suunatakse eetikapaneeli. Seal tulenevad nõuded on grandis saajale täitmiseks kohustuslikud.

Mis on tõsised ja/või keerulised juhtumid?

Otsustamine, kas tegemist on tõsiste ja keeruliste juhtumite, toimub iga taotluse puhul eraldi, võttes arvesse kirjas olevaid lähenemisi, metodoloogiat või võimalikke tulemusi ja mõjusid.

Ainus eetiliste asjaolude kategooria, mille puhul taotlus läheb automaatselt eetikapaneeli hindamisele puudutab **inimembrüote või inimpäritolu embrüonaalsete tüvirakkude** uurimist. Teiste eetiliste küsimuste ilmnemisel otsustab sõltumatu eetikaekspert kas ja kuivõrd on projektis tegemist tõsiste ja/või keeruliste juhtumitega ning kas on vajalik viia eraldi läbi projekti eetiline hindamine.

Tõsised juhtumid on sellised, kus taotluses kirjeldatud uurimistöö, meetod(id) või tulem(id):

- toovad kaasa potentsiaali rikkuda põhiõigusi ja vabadusi (nt pole tagatud vabatahtlik osalemine või isik ei teagi, et ta osaleb uuritavana, sest näiteks kasutakse varjatud jälgimist või kasutatakse pettust, varjates uurimistöö tegelikku eesmärki) või
- kus uurimine ohustab uurijaid, uurimistöös osalejaid, avalikkust, loomi või keskkonda (näiteks kuritegevuse uurimine, uurija esineb kaasvangina, et vanglapraktikaid uurida) või
- tekib kahtlus, et esineb puudusi teaduseetika nõuete täitmisel, mis on sõnastatud Euroopa teaduseetikakoodeksis https://www.allea.org/allea-european-code-of-conduct-for-research-integrity-2018-estonian_final/ (*European Code of Conduct for Research Integrity*, <https://allea.org/code-of-conduct/>) (näiteks on andmed saadud kahtlasel teel).

Keerulised juhtumid on sellised, kus taotluses välja pakutud uurimistöö, meetod(id) ja tulem(id):

- taotlus sisaldab **varem mitte piisaval määral testitud keeruliste meetodite või tehnoloogiate arendamist või rakendamist**, millega võivad kaasneda küsimused

osalejate ohutusest ja/või oodatavad tulemused võivad mõjutada põhiõiguste tagamist või

- tekitavad tõsiseid **eetikaküsimusi**, nt osalejate arvu tõttu, vastuoluliste meetodite tõttu, suure riskiga tehnoloogiate kasutamise tõttu või
- tõstatada **palju või valdkondade üleseid eetikaküsimusi**. See tähendab, et esinevad eetikaküsimused võivad koostoimes süvendada võimalikku mõju konkreetsele rühmale, nt võib suurene da uuritavate stigmatiseerimise ja/või diskrimineerimise oht.

Esitatud taotlustes tuvastatavad eetikaküsimused võivad olla ka **tõsised ja/või keerulised**. Seda juhul:

- uurimistöö toimub teemal ja valdkonnas, kus pole teada, kuidas peab toimima, alles toimub **laiaulatuslik teadlaste ja eetikute debatt** kasutatavate spetsiifiliste meetodite ja tehnikate üle või
- esineb kahtlus, kas **uurijad või osalevad institutsioonid suudavad efektiivselt maandada riske**, mis tekivad projekti elluviimisel või
- esineb suur risk, et **uurimistöö tulemusi võidakse väärkasutada** ja pole piisavaid meetmeid selle leevendamiseks või seda riski ei ole võimalik tuvastada ega rakendada või
- kahtlus, et esineb **teadlikkuse puudumine taotluse peamistest eetilistest küsimustest**.

Aitamaks tuvastada tõsiseid ja/või keerulisi eetikaküsimusi, on Euroopa Komisjon välja töötanud temaatilise juhendi: „*Identifying serious and complex ethics issues in EU-funded research*“ (https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/guidelines-on-serious-and-complex-cases_he_en.pdf).

Ka selles juhendis tuuakse iga eetikaküsimuse puhul välja, missugused asjaolud võivad keeruliste ja tõsistena klassifitseeruda: (1) inimpäritolu embrüonaalsed tüvirakud ja inimembrüod, 2) inimesed, 3) inimese rakud või koed, 4) isikuandmed, 5) loomad, 6) EL-i mitte kuuluvad riigid, 7) keskkond, tervis ja ohutus, 8) tehisintellekt, 9) teised eetilised küsimused ning 10) läbiv aspekt: tulemuste võimalik väärkasutus).

Näiteks kui vaadata kategooriat „andmekaitse“, siis tõsiste ja/või keeruliste juhtumite alla võivad kuuluda pettuse kasutamine eriliiki andmete kogumiseks, suures ulatuses eriliiki andmete kogumine, kui isikuandmed ei olnud uuritava poolt antud uurimistöö eesmärkideks, uuritavate profileerimine.

Rahastuse saamise korral

Esitatud eetiliste küsimuste eneseanalüüs muutub osaks grand'i lepingust (*grant agreement*). Vastavalt seal kirja pandule tuleb planeeritud uurimistöö ellu viia. Kõik nõuded, mis on esitatud eetikapaneeli poolt, tuleb grant'i saajal täita. See võib kaasa tuua siduvaid kohustusi, mida hiljem võidakse kontrollida kas siis auditi või eetilise hindamise kaudu.

Enne iga tegevust, millega kaasnevad olulised eetilised asjaolud, peavad grandisaajal olema vastavad **load ja/või kooskõlastused** või teised kohustuslikud dokumendid, nt eetikakomiteelt, andmekaitse inspeksioonilt jmt. Vastavaid dokumente pole enne tegevuse

Eetikanõuded „Euroopa Horisondis“.
Juhendmaterjal.

algust vaja Komisjonile esitada, küll aga peavad need olema olemas (*'kept in file'*), et kui neid küsitakse, siis esitada. Sama nõue kehtib ka informeeritud nõusoleku infolehtede ja nõusolekuvormide kohta.

Grandilepingu üheks osaks on **Euroopa teaduseetikakoodeksi** https://www.allea.org/allea-european-code-of-conduct-for-research-integrity-2018-estonian_final/ (*The European Code of Conduct for Research Integrity*, <https://allea.org/code-of-conduct/>) nõuete täitmine.